Gan Anton Vassallo

(*Jorbot mal-għadd* 242-244).

Qabel Vassallo kienu diġa' ħarġu ħafna kurunelli bil-Malti mill-Istamperija tal-Gvern fl-1835, miktubin mill-qassis Ludovico Mifsud Tommasi (1795-1879). Bħal dan ukoll kiteb poeżija reliġjuża Richard Taylor (1818-1867) u bejniethom dawn it-tnejn ippopolarizzaw it-talb taħt għamla ta' versi ħfief imfasslin fuq l-għana tal-poplu. Hafna mit-talb miktub minnhom, ngħidu aħna id-*De Profundis* u t-*Te Deum* bil-Malti għadhom jafuh sal-lum u għadek issibhom fil-kotba tal-knisja. Poeta reliġjuż ieħor kontemporanju ta' Vassallo kien iż-żagħżugħ Annibale Preca (1832-1904), li tista' tgħid f'kull ħarġa tal-faxxikoli tal-*Ward u Zahar* (1865-18?) kien jikteb xi poeżija minn tiegħu. Bħal Vassallo Preca wkoll kien kiteb f'ġurnali Maltin xi ħrejjef morali bil-Malti li mbagħad, flimkien m'oħrajn li kienu għadhom ma dehrux, ħariġhom Ġ. A. Vassallo bħala l-ewwel taqsima fil-ktieb maħruġ minnu *Hrejjef* fl-1861.

Dawn it-tlieta l-iktar li nqdew bil-vers tat-tmienja tal-poeżija popolari. Bħalhom ukoll Ġ. A. Vassallo ried jinqeda b'dan il-vers tal-għana tal-poplu biex jikteb il-poeżija. Il-ħsieb tiegħu kien li jibni fuq dal-metru xi ħaġa miktuba bis-sengħa, mhux titkaxkar fil-baxx. Meta kien irid igħaddi ż-żmien kien jaf iqabbel bħalma jagħmel il-poplu bla tagħlim. Ara kif beda *Ketrin,* li huwa sejjaħ *scherzo alla contadinesca*:—

U Ketrin kemm hi sabiħa
Xħin tilbislek il-ħarir!
Meta tkun mit-triq għaddeja
Sal-gremxul jieħu pjaċir!

Imma mhux dejjem kien jikteb biċ-ċajt. X'divrenzja l-versi jaħarqu bil-patrijottiżmu li nsibu fil-poeżija *Mannarinu* meta, wara li ħeġġeġ il-Maltin biex iqumu u jeħilsu mill-madmad tal-Ordni infexx igħid kif din kienet waqgħet u marret lura:

Dal-kbarat li fuqna jaħkmu
Jassru 'l Malta u l-Maltin,
Hlief il-libsa xejn ma jġibu
Tal-Kbarat il-lewlenin.

Sjuf imsadda, ġfien u xwieni
Iżommuhom għall-foħrija,
Biex fis-sajf iduru dawra
Lejn il-Lvant, lejn Barbarija.

Għaliex għażel dan il-metru igħidu Vassallo stess: *"sulla tentata rivolta di Mannarino io arrischiai poche strofe, e trattandosi d'un argomento patriottico stimai proprio di scriverlo nel metro che comunemente usasi dai Maltesi".* Dwar il-metru tal-poeżija Maltija fisser ruħu iktar fit-tul fl-1861. Igħid li sew fil-ħrejjef kemm ukoll f'xorta oħra ta' poeżiji l-Malti għandu jitħaddem fil-qies naturali tal-vers tiegħu, i.e. tminn sillabi, bħall-ottonarjo tat-taljani. Igħid li dan hu l-vers naturali tal-Maltin għax fil-fehma tiegħu ma kienx jaf wisq metrika min għanna l-ewwel darba fostna:

Meta morna tal-Mellieħa
Konna wieħed u għoxrin.

Kellu biss il-prosodija tal-widna li għallmitu n-natura stess tal-lsien Malti. Għalkemm mhux naturali għall-Malti, lil Vassallo kien jogħġbu l-vers ta' ħames sillabi, u ma jiddejjaqx jisma':

Id-dmugħ ta' qalbi
F'għajnejja tara,
Uġigħ li joqtol
Inħoss madwarha.

Imma mill-bqija Vassallo kien jaħseb li l-Malti ma tantx jinqala' għal forom oħra ta' versi. (20).

Meta Ġ. A. Vassallo ħareġ il-ktieb *Mogħdija taż-Żmien fil-Lsien Malti* fl-1843 fisser il-ħsieb tiegħu li bih ried juri li l-Malti

(20) *ibid*, p. 7.

mhux daqshekk fqir kif jaħsbu x'uħud u, għall-kuntrarju, għandu biżżejjed kliem li huwa tiegħu biss biex bih tfisser kull diskors mingħajr ma tissellef mill-ilsna barranin. Imma l-ikbar effett ta' Ġ. A. Vassallo inħass fil-forom ġodda ta' metru mdaħħal minnu fil-Malti. F'*Il Malti* tas-16 ta' Marzu, 1844 naqraw: "Mn'issa lura (il-għana Malti) kien dejjem imqassam f'erba' versi qsar, tnejn minnhom imqabblin flimkien; u xejn iżjed minn hekk. Iżda l-għala biss dan? Ma hemm jewilla kif wieħed iqassam xorta oħra? Kien hawn minn dari kellu dil-fehma. B'dak iżda li ktibna, u li għadna niktbu f'din il-gazzetta kulħadd ra jmissu biddieħer k'f mhux biss hekk il-għana Malti jista' jkun imqassam u mqabbel. Min qara l-*Armla* fil-għadd 10 ma jistax ma rax kemm hu xieraq dak it-taqsim għall-Malti. Mhux inqas xejn milli hu xieraq għat-Taljan. Min qara *Is-Sultan Wignacour u l-Maltin l-ewwel darba li rmiet il-għajn tal-Belt,* fil-għadd 6, imissu ra wkoll kemm hu ħelu dak it-taħlit fit-taqsim u fit-taqbil. U min qara fl-aħħarnett il-għanja tal-lum, *It-Turufnat*, aħna nitimgħu li ma jibqax ma jgħidx bħalna, li dawn il-versi itwal milli dari u mqassma sitta sitta, iżidu lil kliemna ġmiel kbir tabilħaqq". Mela Ġ. A. Vassallo esper'menta ħafna fil-metrika. Kiteb bl-istrofi tal-għaxra u tat-tmienja mħalltin il-poeżija fuq issultan Wignacourt, versi tal-ħdax f'*L-Armla* u f'*Il-Ġifen Tork* — f'tal-ewwel magħqudin f'terzini, li ftit bħalha għandna miktubin b'l-Malti; versi tal-għaxra f'*It-Turufnat;* versi ta' sitta f'*Lil Ġannina,* u ta' ħamsa fi *Qronfla lil Lwiża* u f'*Emilja;* endekasillabi mżewqin b'ottonarji f'*Dovik u Liena,* u versi ta' sebgħa fi strofa waħda tal-poeżija *Tas-Sliema.* Vassallo beda wkoll j'kteb poeżiji bi strofi ta' sitt versi l-waħda minnflok erba' bħallpopolari tas-soltu, ngħidu aħna *Iż-Żgħorija, Iż-Żgħożija* u *It-Turufnat.* F'dawn, l-aħħar żewġ versi aktarx jiġbru fihom b'qawwa l-ħsieb tal-istrofa kollha.

Fl'edizzjoni ta' *Il-Ġifen Tork* tal-1855 naqraw li dal-poema inkiteb *"in linea d'esperimento per provare cioè se la lingua maltese atta si bene ad esprimere in verso qualunque specie di teneri sentimenti, riuscirebbe del pari acconcia e bastevolmente copiosa sotto un tema del genere eroico, trattato nelle forme del verso lungo italiano".* (21) Meta kitbu, Ġ. A. Vassallo kien għad għan-

(21) *Il-Ġifen Torc — Canto Epico Maltese di N.N.*, Malta, 1855, fl-*A Chi Legge* tal-Edituri. Fl-1760, kienet deħret poeżija bil-Taljan hawn Malta fuq l-istess suġġett, jisimha "Per la Sollevazione e conquista fatta da' Cristiani della Primaria del Gran Signore nomata "La Corona Ottomana", ancorata nella Rada di Stancio......pp. 4. Kif qalli s-sur Ġużè Gatt, aktarx li dil-poeżija kienet inkitbet minn wieħed Nicolò Muscat.

du mal-25 sena u għalhekk xi difetti ma jistgħux jonqsu fih, imma b'danakollu naħseb li kellhom raġun l-istess edituri jiktbu, nhar l-1 ta' Mejju, 1855, illi "*Costoro* (*i.e. i forniti di belle lettere*) *d'altronde, piacendosi talvolta a percorrere alcuni brani meno imperfetti di questa leggenda nazionale, potrebbero dare giudizio se la lingua maltese, energica ed abbondante a sufficienza si presti, onde trattare lodevolmente in essa grandi e maravigliosi azioni*". Il-poema kien qrah Vassallo stess quddiem l-Akkademja Filoloġika, u f'*Il Malti* tas-17 ta' Frar, 1844 naqraw: "Fetaħ imbagħad fommu id-Dr. Ġ. A. Vassallo u qara biċċa kbira poeżija bil-Malti '*Il-Ġifen Tork* — imqassam fi tliet taqsimiet; fl-ewwel minnhom qal kif l-ilsiera Maltin ġewwa ġifen Tork ma jistgħux jifilħu iżjed il-jasar tagħhom talbu lill-Madonna u ftiehmu kif jagħmlu biex jibqgħu meħlusin; fit-tieni wera t-taqtigħa li saret bejn il-Maltin u t-Torok fuq dan il-ġifen u li biha l-Maltin ħarġu mill-egħdewwa tagħhom rebbieħa; u fit-tielet tkellem mill-mixja li dawn il-Maltin meħlusa għamlu flimkien mill-Belt ta' Malta sal-Knisja tal-Mellieħa, fejn marru jtemmu l-wegħda li lill-Madonna kienu għamlu. Dana kollu hu miktub b'versi fuq dawka ta' mit-Taljan......".

Sa fejn nafu aħna, Vassallo sunetti ftit kiteb. Wieħed, li kien jismu *Is-Sena l-Ġdida* naqraw fih ħsebijiet għoljin imfissrin b'mod li ma jagħmlux għajb lill-poeti tal-lum. Ngħidu aħna, dit-terzina għandha l-istess kadenza solenni tat-tieni biċċa tal-*Innu Malti* ta' Dun Karm:—

Qawwa 'l-marid, sabar 'il-fqir, u sliema
Ikollu l-baħri biex il beltu jara,
Il-għonja dawl, u xogħol il-ħaddiema.

Fil-kitba tiegħu Ġ. A. Vassallo kien jagħżel kliem mexxej, jifhmu kulħadd, la safi żejjed u lanqas barrani bla bżonn. Fuq dil-ħaġa jidher li kellu idea sewwa ta' kif għandna nqisu lingwa bħala ħaġa ħajja, u l-kliem tiegħu mitt sena ilu għadu jdoqq frisk u jgħodd ukoll għal żmienna. Fl-ewwel ktieb tiegħu, tal-1843, jammetti li dawk li jkunu mgħallmin la Taljana jitkellmu lingwa ftit u xejn imħassra (un po viziosa) imma meta tikteb tista' teħles minn ħafna italjaniżmi u b'hekk tagħti lill-Malti xejra oriġinali li tixraqlu. Billi fil-Malti jonqsuna xi kliem astratt u xjentifiku, hekk ukoll dawn jonqsu fl-ilsna orjentali l-oħra. U jekk meta ma jkollniex il-kelma Maltija ninqdew b'oħra barranija ma nkunux nagħmlu ħsara lill-Malti. Kull ilsien jissellef il-kliem u jkun ġenn taħseb li tista' tikteb il-Malti mingħajr ma tissellef mill-barrani. Mhux hekk biss, imma mingħajr il-kliem missellef il-Malti jiftaqar. Għalhekk, skond Vassallo, tikteb bil-

Malti jfisser tinqeda bi kliem kemm jista' jkun Malti, u fejn m'għandniex il-kelma li rridu bil-Malti, nissellfuha mit-Taljan jew minn xi lsieñ ieħor u ntuha għamla u sura Maltija (22). Għoxrin sena wara jeħodha iktar bl-ikrah kontra l-puriżmu fil-kitba tal-Malti u jgħid: *"Sarebbe un vero barbarizzare sostanzialmente la lingua maltese, ove mai alla sua purezza richiamare si volesse: puossi aggiungere anzi, che qualunque attentato di coltivare filologicamente questa lingua ed a qualche purezza richiamarla, sarebbe un attentato contro la civiltà del paese".* (23).

Issa ngħidu xi ħaġa dwar din il-ġabra ta' poeżiji. Il-ħsieb tagħna kien li nuru 'l Ġ.A. Vassallo bħala l-ewwel poeta liriku Malti. Għalhekk f'dal-ktieb ma ssibux miġbura l-poeżiji kollha. Mill-*Ħrejjef u Ċajt* nagħti biss xi waħdiet biex il-qarrej jista' jifforma l-fehma tiegħu fuq l-istil tal-ħrejjef ta' Ġ.A.V. Għall-poeżija l-oħra, barra l-*Ġifen Tork,* ġbarna l-poeżiji tiegħu li kienu dehru fil-ktejjeb *Poesie Maltese ad uso della Scuole Primarie* (1852) li fihom, kif qal il-Kan. P. Pullicino, Direttur tal-Iskejjel, Ġ.A.V. flimkien ma' L. Mifsud Tommasi għen l-istudju tal-Malti billi ttratta ħafna suġġetti b'metru ta' bini u qisien differenti. Ġbarna wkoll il-poeżiji li hemm fil-kotba tal-1843 u tal-1851 li semmejna kemm-il darba f'dan l-istudju. Barra dawn ġibna xi poeżiji li kienu dehru fil-gazzetti ta' dak iż-żmien u li baqgħu ma nġabrux, ngħidu aħna *The Simplest Charm Prevails.* qlib mill-Ingliż li deher fil-*Calypso* tas-17 ta' April, 1847, *Dies Irae Dies Dies Illa* mill-*Ward u Zahar* (It-Tieni Sena, Novembru, 1866) u *Tifħir lill-Primadonna Ġużeppa Sedelmajer* mid-*Democrito* (Nru. 53) ta' Jannar, 1843.

Dwar din l-aħħar poeżija aħjar ngħidu mill-ewwel li kienet ħarġet taħt psewdonimu, imma minn xhieda interna dehrilna li hi ta' min igħoddha bħala ta' Ġ.A.V. Hemm l-istess vers ta' tmienja li kien iħobb juża, fiha espressjonijiet li niltaqgħu magħhom ta' sikwit fil-poeżija tiegħu, ngħidu aħna, in-negativ mingħajr l-*x* mal-verb e.g. *ma jitgħaxxaq,* li ma nsibux dejjem fil-poeti l-oħra ta' żmienu; jonkella żewġ verbi wara xulxin fil-bidu ta' vers, e.g. *Tidħak, tibki ġġagħlek magħha.* Barra minn dan nafu li Vassallo kien dilettant ħafna tat-tijatru u 'l hawn u 'l hinn fil-poeżiji tiegħu nsibu bċejjeċ minn opri maqlubin bil-Malti u mdeffsin fil-versi, e.g. fil-poeżija *Tas-Sliema,* jonkella jsemmi l-isem ta' romanzi u dwetti mill-opri, e.g. fiċ-ċajta *Namrat* fejn insibu l-isem tad-dwett *Se tradirmi tu potrai* u *Verran-*

(22) *Mogħdija taż-Żmien f'Ilsien Malti*, Malta, 1843, p. 4.
(23) *Ħrejjef u Ciait bil Malti ecc.* 1895, p. 5.

no a te sull'aura, minn "Lucia di Lammermoor", din ta' l-aħħar maqluba għall-Malti f'*Tas-Sliema*. Fl-aħħarnett fl-istess gazzetta *Democrito*, u sewwa sew fin-nru. 65 tad-19 ta' Awwissu, 1843, deher poeżija *Il-Kalkara*, li fil-ktieb *Għal Chitarra* dehret imbagħad taħt l-isem *Tas-Sliema*.

Din twassalna għal ħaġa oħra li tolqtok fil-poeżiji ta' Vassallo. Issib iktar minn waħda mdaħħla f'ġabra taħt isem u mbagħad tidher x'imkien ieħor taħt isem ieħor. Hekk, barra din ta' *Tas-Sliema*, li meta dehret taħt l-isem *Il-Kalkara* kellha t-tieni biċċa mill-opra nieqsa, insibu wkoll il-poeżija *Il-Għarusa ġol-Kalkara* li fil-ktieb *Għal Chitarra* tal-1851 kellha l-aħħar strofa nieqsa minn kif kienet fil-*Mogħdija tal-Żmien* tal-1843. *The Simplest Charm Prevails*, barra milli fil-ġurnal *Calypso* li semmejna, insibuha wkoll fil-ktieb tal-1851, u *Il-Port ta' Malta* li aħna hawnhekk ġibna għaliha waħidha, insibuha mdeffsa fil-poeżija *Lapsi*, maħruġa fil-ktieb tal-1843, u fil-poeżija *Mawra sa Rnella* f'dak tal-1851. Fl-ewwel waħda s-*setting* huwa l-Kalkara, f'tat-tieni l-Irnella u hemm xi versi mibdula.

Sa hawn irnexxieli niġbor sal-lum. Ma nistagħġibx jekk jiġi xi ħadd igħidli li hemm poeżiji oħra ta' Ġ.A.V. bil-Malti li għadhom mhumiex miġbura. Taqla' qalbek tqalleb il-gazzetti ta' dak iż-żmien biex aktarx ma ssib xejn, jew jekk issib ma tkunx taf li tiegħu għax anonima u titħawwad jekk għandekx tgħid li tiegħu bla provi. Imbagħad mhux dejjem issib il-poeżiji Maltin fil-gazzetti u ġurnali bil-Malti. Għandek mnejn issibhom f'ġurnal bit-Taljan, bħalma sibna. Għalhekk il-qarrejja mitluba li jagħdruna jekk ħarbitilna xi waħda. B'danakollu nittama li dil-ġabra hi biżżejjed biex wieħed japprezza l-ħidma litterarja tal-ewwel liriku Malti. Għal ħaddieħor inħallu l-apprezzament estetiku tal-poeżija tiegħu.

Il-Furjana — Ġ. Cassar Pullicino.
5 ta' Diċembru, 1949.